



# JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Postbus 194, 8000 AD Zwolle

internet: [www.judaica-zwolle.nl](http://www.judaica-zwolle.nl) e-mail: [judaica@hetnet.nl](mailto:judaica@hetnet.nl)

Verschijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 18, Nummer 2 / Tewet 5765 - januari 2005

OPLAGE 425 EXEMPLAREN - ABONNEMENT €6,50 - POSTGIROREKENING 259272

## Met Eva is het begonnen

### Over de rol van vrouwen in de bijbel

door Jopie Siebert-Hommes.

De bijbel is een 'mannenboek'; daar kun je niet omheen. De teksten zijn geschreven in een tijd waarin mannen het voor 't zeggen hadden en waarin vrouwen op de achtergrond bleven. De vrouwen die wij in de bijbel tegenkomen zijn echtgenote of weduwe, dochter, moeder, slavin of dienstmaagd. Haar lot is meestal verbonden aan dat van een mannelijke hoofdpersoon.

Maar toch..., wie de verhalen met aandacht leest, komt tot de verrassende ontdekking dat de inbreng van vrouwen vaak verstrekkende gevolgen heeft. In veel verhalen treden zij krachtig op, kritisch en bevlogen. Vrouwen zorgen soms voor een beslissende wending in de geschiedenis.

Vaak corrigeren zij mannen, roepen hen ter verantwoording; geven een terechtwijzing aan mannen die het spoor bijster zijn.

#### Op het goede spoor gezet

Een voorbeeld daarvan is het bekende verhaal van de profeet Elisa. Wanneer de Sunamietische vrouw tot hem komt omdat haar zoon gestorven is, stuurt hij zijn knecht met haar mee om het kind tot leven te wekken. Maar de moeder accepteert die oplossing niet, Elisa moet zélf meegaan. Hij moet laten zien dat hij Gods profeet is! En ... Elisa *volgt* haar (2 Kon.4:30). Zij zorgt ervoor dat hij zijn profetische taak vervult doordat hij de zoon (Israël..) weer tot leven wekt.

In andere verhalen worden koningen of veldheren op het goede spoor gezet door de wijsheid van een vrouw. Zo is er Abigaïl die David tegemoet komt als hij met vierhonderd man op weg gaat om Nabal een bloedig lesje te leren. Aan het eind prijst David Abigaïl omdat zij hem heeft tegengehouden (1 Sam. 25:32-34).

Ook Rispa stelt het handelen van David onder kritiek, op een indrukwekkende manier.

David heeft, om een vermeende bloedschuld te vereffenen, zeven jongemannen laten ophangen. Na de executie blijven hun lijken hangen, boven op de berg, ten prooi aan roofdieren. Dit onrecht kan Rispa niet aanzien. Gehuld in zak en as gaat zij de berg op en spreidt haar rouwkleed uit op de top van de berg en daar waakt zij, maanden lang. Overdag verjaagt zij de raven en de gieren, 's nachts verdrijft zij de hyena's en de jakhalzen. Zij blijft op haar post daarboven totdat David eindelijk opdracht geeft de lichamen te begraven (2 Samuël 21). Rispa, een sterke vrouw! Haar naam betekent 'gloeende kool', en dat is een naam vol betekenis want het vuur van de rechtvaardigheid straalt uit haar ogen. Bij David leek de rechtvaardigheid uitgedoofd. Maar Rispa's daad wakkerde het vuur van de rechtvaardigheid aan, totdat ten slotte ook David in actie kwam.

## De wijze vrouw uit Abel-Beth-Maächa

Ook is er die naamloze vrouw uit de stad Abel-Beth-Maächa, die door haar moedig optreden verhindert dat een hele stad wordt verwoest. Het verhaal begint met een zekere Seba, een opstandeling. Hij had zich verschanst in de stad Abel-Beth-Maächa en daarom trekt generaal Joab erop uit om die stad te belegeren. Zijn soldaten werpen een wal op, zij komen tot vlakbij de poort en ondergraven de muur die wel spoedig zal instorten. Wat de stad en haar inwoners te wachten staat, laat zich raden...

En dan plotseling verschijnt, hoog op de muur, deze vrouw. Met luide stem vraagt zij om aandacht: 'Hoort, hoort! Zegt tot Joab: kom dichterbij. Ik wil met hem spreken!' En de generaal komt dichterbij. Het is prachtig te lezen hoe die ontmoeting verloopt. De vrouw daarboven ondervraagt de bevelhebber daar beneden.

Het is alsof de rollen zijn omgedraaid, alsof *zij* de bevelhebber is: 'Zijt gij Joab?' Hij antwoordt: 'Ja'. En zij beveelt: 'Luister!' Gedwee klinkt het antwoord: 'Ik luister'.

En dan gaat de vrouw in onderhandeling met de generaal. Zij vertelt hem dat haar stad een stad vol wijsheid is en dat het dwaasheid zou zijn om die hele stad te verwoesten terwille van één boosdoener. Zij biedt aan de opstandeling uit te leveren in ruil voor het terugtrekken van de soldaten. Zo redt zij de stad. Haar naam is niet bewaard gebleven, maar de bijbel noemt haar 'een wijze vrouw' (2 Sam. 20:16).

Dit zijn slechts enkele van de vele verhalen waarin vrouwen zich verzetten tegen het onrecht en de wreedheden van machthebbers, tegen de vanzelfsprekendheid waarmee koningen en generaals hun bloedige macht uitoefenen.

## Profetessen

Er zijn ook verhalen waarin vrouwen als een *profeet* optreden en aan de gemeenschap leren hoe God gediend moet worden. Wij vinden hen in het Oude Israël lang voordat de zogenaamde 'schriftprofeten' op het toneel verschijnen. Het is opmerkelijk dat de eerste en de laatste van die 'vroege' profeten een vrouw is. De eerste is Mirjam.

Zij komt naar voren aan het begin van Israëls geschiedenis en zij spoort het volk aan God te verheerlijken na de wonderbare doortocht door de Schelfzee. Met haar tamboerijn gaat zij voorop, zingend en dansend, en alle vrouwen volgen haar.

De bijbel noemt Mirjam een 'profetes' (Ex. 15:21) want zij brengt het volk in beweging om de Eeuwige te verheerlijken.

En heel veel later, aan het eind van het koningenboek, is daar de profetes Chulda. Bij de restauratie van de tempel ten tijde van koning Josia is er een onbekend wetboek gevonden. De koning noch de hogepriester weten wat zij ermee aan moeten. En daarom wendt de hogepriester zich tot Chulda. Zij kent, als profetes, Gods boodschap voor de priester en voor de koning. Zij is het die de profetie aan de koning en aan zijn volk doorgeeft. Zij is een van de laatste profeten voordat de ballingschap begint.

## Met Eva is het begonnen...

Bij het voltooiën van de schepping sprak God: 'Het is niet goed dat de mens (Adam) alleen is', en Hij maakte voor hem 'een hulp die bij hem past', een vrouw, Eva (Gen.2:18).

Deze tekst heeft de eeuwen door voor veel misverstanden gezorgd, vooral vanwege het woord 'hulp', dat dienstbaarheid, ondergeschikt-heid suggereert. Het Hebreeuwse woord *ezer* echter, heeft een veel ruimere betekenis. Het komt 21 keer voor in Tenach en in vrijwel alle gevallen is God zelf de *ezer*. Hij is een *hulp* voor de gelovige, een *hulp* voor zijn volk, Hij staat voor hen klaar, op Hem kunnen zij vertrouwen, Hij is hun sterke rechterhand (Ex. 18:4; Ps. 70:6; Ps. 121:1-2; etc.). Zoals God een *hulp* is voor zijn volk, zó is de vrouw geschapen als een *hulp* voor de man.

Ook de uitdrukking '*die bij hem past*' is problematisch. In het Hebreeuws staat: *ke-nègdo*, letterlijk: '*als zijn tegenover*', een formulering die prachtig aansluit bij de hierboven beschreven betekenis van het woord *hulp*. De vrouw is er voor de man als zijn *tegenover*; zijn tegenhanger. Zij helpt hem het evenwicht te bewaren en corrigeert hem als dat nodig is.

De vrouwen in de hierboven aangehaalde verhalen treden inderdaad als zodanig op, zij zijn voor de man als een *hulp*, als een '*tegenover*', als een '*alter ego*'. Hij kan op haar vertrouwen; zij houdt hem op het rechte spoor. Ongetwijfeld is ook het omgekeerde waar. Ook de man is voor de vrouw een *hulp*, ook hij is haar '*tegenover*'. Mannen en vrouwen vullen elkaar aan; sámen zijn zij beter '*mens*'!

# De lotgevallen van het joodse geslacht Levy

**Schrijfster Carl Friedman was zeventien jaar toen ze voor de eerste keer ‘De laatste der rechtvaardigen’ van André Schwarz-Bart las. Vijfendertig jaar later maakt deze kroniek van het joodse geslacht Levy, in een nieuwe Nederlandse vertaling, nog evenveel indruk als toen.**

Zeventien jaar was ik, toen mijn moeder me ‘Le dernier des Justes’ te lezen gaf. Het boek greep me zo aan, dat ik het nauwelijks kon verdragen. Bij het laatste hoofdstuk gekomen, durfde ik niet verder te gaan. Ik wist met grote stelligheid dat mijn hart zou breken en ik was, zo vond ik, te jong voor een gebroken hart. Daarom schoof ik, staande op een stoel, het boek over de rand van de zware eikenhouten klerkast in mijn kamer. Het raakte klem in de smalle ruimte tussen de kast en muur, buiten mijn bereik. Maanden gingen voorbij. Af en toe legde ik mijn wang tegen de muur om in de spleet achter de kast te turen. Ja hoor, daar hing het boek nog steeds, schuin en doodstil, als iemand die vast zit in een spelonk en die alle hulp op redding heeft laten varen. Pas een jaar later, toen ik verhuisde naar een studentenkamer en de kast van de muur werd getrokken, kwam het boek vrij. Met een dof geluid viel het op de plint. Niet lang daarna heb ik het alsnog tot het einde gelezen. En inderdaad, mijn hart brak.

Het boek zelf is wonderbaarlijk heel gebleven. Dat geldt ook voor de inhoud. Vijfendertig jaar later, in een nieuwe Nederlandse vertaling, treft het me weer als bij de eerste keer. Het verhaal stoelt op een oude joodse legende. In iedere generatie, zo heet het, worden zesendertig Rechtvaardigen geboren, die het lijden van de wereld op zich nemen. Zulke Rechtvaardigen onderscheiden zich in niets van gewone stervelingen. “Maar wanneer er ook maar één zou wegvallen, zou de mensheid met een schreeuw uitdoven.” Want de mensheid steunt op de zesendertig. “In hen wordt al ons verdriet uitgestort als in een kom”. Sommige Rechtvaardigen zijn zich bewust van hun verantwoordelijkheid, anderen weten er niets van. Het lot van die laatsten is het beklagenswaardigst. “Wanneer een onbewuste Rechtvaardige ter hemel vaart, is hij zo koud dat G’d hem duizend jaar in zijn handen moet verwarmen voordat zijn ziel de gelukzaligheid van het Paradijs deelachtig kan worden. En het is bekend dat verschillende van hen tot in eeuwigheid geen troost vinden voor het ongeluk van de mens; zodat zelfs G’d er niet in slaagt ze te verwarmen. Daarom zet de Schepper, hij zij geloofd, nu en dan de klok van het Laatste Oordeel een minuut vooruit”.

André Schwarz-Bart heeft aan deze folklore een andere wending gegeven. Bij hem is geen sprake van zesendertig martelaars binnen één generatie. In zijn roman is het martelaarschap erfelijk. Hij beschrijft de lotgevallen van het joodse geslacht Levy, dat door de eeuwen heen het hoofd moet bieden aan de haat van de christelijke samenleving. Het boek begint in middeleeuws Engeland, in de stad York, waar kruisvaarders een slachting aanrichten onder de plaatselijke joden. Honderden joden weten te vuchten naar een burcht, die dagenlang door een gewapende menigte wordt belegerd. Liever dan zich onder dwang te laten dopen, verkiezen de belegerden te sterven. Degene die hun vrijwillige doodvonnis voltrekt, is rabbijn Jom Tov Levy. “Mannen, vrouwen, kinderen en grijsaards, allen staken hem het hoofd toe voor zijn zegen en vervolgens de keel voor de dolkstoot die hij toediende met de andere hand.”

Ten slotte slaat de rabbijn de hand aan zichzelf. Maar G’d heeft deernis met de gestorven Rechtvaardige. Hij schenkt hem een uitzonderlijke gunst. Niet alleen wekt hij de omgekomen zoon van de rabbijn weer tot leven, hij belooft bovendien dat voortaan in iedere generatie Levy een Rechtvaardige zal opstaan. Die Rechtvaardige nakomelingen van de rabbijn van York trekken in optocht aan het oog van de lezer voorbij: ze zijn geneesheer of schoenlapper, marskramer of talmoedist. Waar in Europa ze zich ook vestigen, overal worden ze het doelwit van beroving, verbanning, foltering, moord.

Zo ontstaat een kroniek van welhaast duizend jaar joodse ellende, die zijn hoogtepunt bereikt in de twintigste eeuw. Ernie Levy, de laatste der Rechtvaardigen, sterft in Auschwitz. Het is een dood die hij, precies zoals zijn verre voorvader in York, zelf heeft gekozen. Hij meldt zich in 1943 vrijwillig aan voor deportatie, omdat hij wil delen in het joodse lot. Tijdens zijn tocht naar de gaskamer “had hij het gevoel dat een eeuwige stilte neerdaalde over het joodse vee dat naar de slachbank werd geleid; dat geen nazaat, geen herinnering de stille mars van de slachtoffers voor vergetelijkheid zou behoeden; geen klok zou luiden, het enige wat wat zou overblijven waren de langs de hemel glijdende sterren.”

André Schwarz-Bart (1928), een Franse jood van Poolse origine, bleef zelf voor de Endlösung gespaard. Maar zijn ouders en een van zijn broers overleefden de oorlog niet. Bij wijze van eerbetoon aan zijn vermoorde verwanten en hun lotgenoten schreef hij ‘De laatste der Rechtvaardigen’. Het boek verscheen in 1959 in druk. Er was nog weinig over de holocaust gepubliceerd. In 1958 was in Italië ‘Is dit een mens’ van Primo Levi verschenen. De eerste roman over concentratiekampen van Elie Wiesel had weliswaar al in 1956 het licht gezien, maar die was in het Jiddisj geschreven en bereikte pas in vertaling een groter publiek.

Schwarz-Bart werd beschouwd als een pionier. Zijn boek raakte bedolven onder lof en literaire prijzen. Maar er klonk ook scherpe kritiek. Katholieken beklagden zich erover dat hij de christenen te wreed had afgeschilderd.

Joden beklagden zich erover dat hij de slachtoffers van Hitler te passief had uitgebeeld. Bovendien beschuldigden ze de schrijver van christianisatie van de joodse legende. De Rechtvaardigen in zijn boek, zo zeiden ze, waren geen joden maar Christusfiguren, die hun martelaarschap dankbaar en nederig aanvaardden.

Ja, het hele joodse volk werd door hem opgevoerd als een soort Christus, die boete deed voor de zonden van de wereld. Dat verwijt was niet uit de lucht gegrepen. Ernie Levy, de hoofdpersoon van het boek, vertoont méér dan een oppervlakkige overeenkomst met de gekruisigde. Niet alleen vergelijkt Ernie zichzelf en zijn lotgenoten met Jezus, hij weent tijdens zijn gang naar de gaskamer-tranen van bloed. Maar waarom zou een joodse auteur die de jodenvervolgung beschrijft, zich niet mogen bedienen van christelijke motieven? In 1946 had Sjoelom Asch dat ook al met succes gedaan, in zijn Jiddische verhaal 'Kristus in der Getto'.

Geschrokken van de felle polemieken die hij onbedoeld had uitgelokt, trok Schwarz-Bart zich uit de openbaarheid terug. Hij bleef schrijven, maar hij schuwde de publiciteit rond zijn persoon. Daarom is het nawoord bij de zopas verschenen Nederlandse uitgave een aanwinst. Het is van Eveline van Hemert, die ook de vertaling heeft verzorgd. Ze doet verslag van een lezing die de schrijver laatst heeft gehouden in Parijs, waar hij voor het eerst in veertig jaar de Franse lezers weer ontmoette. Bij die gelegenheid prezen de joodse toehoorders onder zijn publiek hem uitbundig, omdat hij in 'Le dernier des Justes' de herinnering aan een voorgoed vernietigde wereld, die van het Asjkenazische jodendom, voor het nageslacht heeft bewaard. Daarmee werd aan "De laatste der Rechtvaardigen" alsnog recht gedaan.

*Dit artikel is overgenomen van de website [www.joods.nl](http://www.joods.nl)*

## Boekrecensie

### *Een middeleeuws 'joods' misdaadverhaal.*

Remedie tegen verraad' is het eerste boek van de reeks 'De kronieken van Isaïc van Girona', geschreven door de Canadese thrillerschrijfster Caroline Roe. Het verhaal speelt zich af in de middeleeuwse Spaanse stad Girona, in het jaar 1353, waar door de pestepidemie het inwoneraantal is gehalveerd.

De hoofdpersoon is de joodse geneesheer van de stad Isaïc, die een ernstige oogziekte heeft, waardoor hij langzaam blind wordt. De pest blijkt niet het enige gevaar voor de stad te zijn. Wanneer in het openbare badhuis een vermoorde non wordt gevonden doet de Bisschop van Girona een beroep op Isaïc. De non blijkt een hofdame van de koningin te zijn zodat deze kwestie een politieke lading krijgt. Door het jood-zijn van de geneesheer voegt de schrijfster, niet nadrukkelijk, het aspect toe van de joodse gemeenschap in die tijd. De verschillende gemeenschappen, de christelijke, de joodse en de moorse samenleving leefden en werkten samen, zonder grote vijandigheid en/of spanningen.

Toch blijkt uit het eerste en tweede deel van deze serie (Een kuur voor een kwakzalver), hoe kwetsbaar de joodse gemeenschap is, ook al is er soms bescherming van de Bisschop.

### **Over het boek:**

De laatste der rechtvaardigen is een hoogtepunt in de Franse literatuur, in 1959 bekroond met de Prix Goncourt, nu in een nieuwe vertaling. Dit indrukwekkend epos is gebaseerd op historische feiten, maar is een legendarisch werk van de verbeelding. Centraal staat de geschiedenis van de jodenvervolgung, vanaf de vroege Middeleeuwen in Engeland tot de holocaust.

Het begint met een pogrom in 1185 in York, waar een rabbijn zich opsluit in een toren en uiteindelijk zijn volgelingen en zichzelf zal doden om verder lijden te voorkomen. Sindsdien heeft iedere generatie van het joodse volk een rechtvaardige voortgebracht, een mens die het lijden van zijn hele volk op zijn schouders neemt. Ernie Lévy is de laatste der rechtvaardigen. Hij zal sterven in de gaskamers van Auschwitz. André Schwarz-Bart schreef met dit boek een onverbiddelijke klassieker, een boek dat al generaties lang ontroert en verbijstert.

### **De auteur:**

André Schwarz-Bart (1928) debuteerde met **De laatste der rechtvaardigen**. In september 2002 verscheen van hem bij J.M. Meulenhoff de roman **Mulattin Solitude**, over de beroemde aanvoerster van de strijd tegen de slavernij op Guadeloupe. Hij woont op de Antillen.

André Schwarz-Bart: **De laatste der rechtvaardigen**

Oorspronkelijke titel: Le dernier des justes

Vert. Eveline van Hemert

Meulenhoff, Amsterdam, 2003

ISBN 9029072601 Prijs €28.50

Zo sluit, bij politieke spanningen, de joodse gemeenschap zich op in haar wijk, en de angst voor willekeur en 'zondebok' te worden, is voelbaar.

In deze situaties moet de joodse stadsgeneesheer zien te laveren tussen vooroordelen, politiek heikele omstandigheden en de overheersende invloed van de Kerk.

C.W.

Caroline Roe, pseudoniem voor Medora Sale, studeerde in Toronto aan het Centre for Medieval Studies van de universiteit aldaar. De reeks 'De kronieken van Isaïc van Girona' telt intussen al zeven delen en verschijnt sinds 1998 in Amerika.

Caroline Roe, **Remedie tegen verraad**.

Uitgeverij De Leeskamer, Zelhem, [2004]

ISBN 90 343 1508 8. pp256; €14,95

# Het getal 40 in de Bijbel

door Peter van 't Riet

Als het getal 40 aan een bijbelverhaal te pas komt, dan is dat niet altijd een goed teken. De eerste keer komen we dit getal tegen in de verhalen over de zondvloed, als de slagregens 40 dagen en 40 nachten over de aarde zijn (Genesis 7:4, 12, 17). Een andere verhalenserie waarin 40 een belangrijke rol speelt, is die van de tocht van de Israëlieten door de woestijn (Exodus 16:35; 24:18; 34:28; Numeri 13:25; 14:33-34; Deuteronomium 2:7; 8:2, 4; 9:9, 11, 18; 29:5; Jozua 5:6). Deze tocht volgt op een verblijf van  $10 \times 40 = 400$  jaar in het land *Mitsrajim*, het land der verdrukking, ofwel Egypte (Genesis 15:13). Ook de profeet Elia verblijft 40 dagen in de woestijn als hij gevlucht is voor koningin Izebel, de echtgenote van koning Achab, die Israël haar Foenicische Baäl-godsdienst probeert op te dringen (1 Koningen 19:8).

Deze voorbeelden laten zien dat een periode van 40 dagen of jaren vaak een tijd van onrecht en verdrukking afsluit. Daarom is er aan het getal 40 ook een andere kant. Het is niet alleen een periode van afsluiting van het kwaad, het gaat ook om de voorbereiding op een nieuwe en betere situatie. In de zondvloed wordt de wereld schoongewassen van het onrecht dat de generaties tot aan Noach over de wereld gebracht hebben. Er kan daarna een nieuw begin worden gemaakt: een nieuwe wereld komt uit de wateren tevoorschijn.

De 40 jaren van Israël in de woestijn sluiten een periode van slavernij af en bereiden Israël voor op een nieuw bestaan als een vrij volk in het land Kanaän. En ook Elia moet in de woestijn in 40 dagen tijd zijn angst voor de wrede vorstin Izebel leren overwinnen. Hij krijgt daarna een nieuwe taak, die uiteindelijk tot de ondergang van het koningshuis van Achab zal leiden.

We zien dat 40 dagen of 40 jaren vooral een overgangstijd is, bedoeld als voorbereiding op een nieuw bestaan. Daarom heeft zo'n periode ook vaak het karakter van een proeftijd of een leertijd. De 40 jaren van Israël in de woestijn is bij uitstek een leerschool voor het volk. Het volk moet leren volgens Gods aanwijzingen (*mitswot*) te leven. En bij leren behoren ook proeven, waarvoor men kan zakken of slagen. Na het zakken voor een proef volgt dan een nieuw leerproces, een nieuwe poging om met God in goede verstandhouding te leven.

Ook Elia moet in de woestijn leren dat de God van Israël in wezen geen God is van gewelddadige verschijnselen zoals wind, aardbeving en vuur, maar dat Hij een God is van het suizen van een zachte koelte (1 Koningen 19:11-13). Uiteindelijk is het Hem te doen om een paradijselijke wereld zonder gewelddadigheid (vergelijk de avondkoelte in Genesis 3:8), ook al is het gebruik van geweld niet altijd te vermijden op de weg daarheen.

Ook dat moet zelfs een grote profeet als Elia steeds weer opnieuw leren. Zo'n proefperiode of leerschool zien we ook in het verhaal over Jezus, die 40 dagen in de woestijn beproefd wordt voorafgaand aan zijn openbare optreden (Markus 1:13; Matteüs 4:2; Lukas 4:1). Drie keer buigt hij zich met de satan over de Schriften om er achter te komen welke weg God wil dat hij zal gaan. Drie keer vindt hij het antwoord in de Tora, in het boek Deuteronomium.

Het getal 40 laat ons nog andere kanten zien.

Het is opvallend dat de beste koningen van Israël en Juda - David, Salomo en Joas - 40 jaar geregeerd hebben (2 Samuël 5:4; 1 Koningen 11:42; 2 Koningen 12:1). Of dat werkelijk historisch ook zo was? Dat zou wel heel toevallig zijn! Het doet er ook niet toe. De bijbelschrijvers schrijven 40 jaren om te zeggen: als je wilt leren hoe een koning moet zijn, kijk dan naar David, Salomo en Joas. Van hen kun je dat leren! Ook hier heeft 40 betrekking op de leerschool, een leerschool in koningschap. Mozes, die de personificatie van de Tora is, werd  $3 \times 40 = 120$  jaar oud (Deuteronomium 31:2). Ook van grote rabbijnen zoals Hillel, Rabban Jochanan ben Zakkai en Rabbi Akiva zegt de Midrasj dat zij 120 jaar oud werden. Van hen kun je drie keer zoveel leren als van de anderen!

Het is wellicht vanwege deze verbinding tussen het getal 40 en het belang van leren, dat in de bijbels-joodse traditie 40 jaren de tijd is van een mensengeneratie (zie bijv. Numeri 32:13). Elke generatie behoort van het begin tot het einde een leerschool te zijn. Leren is niet alleen een individuele aangelegenheid. Elk mens in elke generatie dient aan dit leerproces deel te nemen, individueel en samen met anderen. En leren wil altijd zeggen: nieuwe wegen vinden, wegen waarlangs men eerder niet ging, maar die nog beter naar Gods koningschap over deze aarde leiden dan de oude, beproefde paden van vroeger.

# Boekaankondiging

## Sasja Martel - STERK ALS DE DOOD

### *Sterven en rouw in joods perspectief*

In onze moderne samenleving die ingericht lijkt om ziekte, ouderdom en dood uit te bannen, bestaat de laatste jaren een nieuwe belangstelling voor rituelen rond het sterven, begraven en rouw. De rijke joodse traditie biedt een schat aan riten en regels die de rouwenden helpt vorm te geven aan hun ervaring met de dood. Bijzonder aan de joodse visie op sterven en rouw is de grote rol die aan de gemeenschap wordt toebedeeld en de levensbevestigende houding.

**Sterk als de Dood** geeft een uitgebreid overzicht van de joodse traditie met betrekking tot sterven en rouw. Naast een omschrijving van de rituelen en gebruiken worden een aantal thema's - zoals mensbeeld, herleving der doden, solidariteit, menselijke waardigheid, troost - uitgewerkt die aan de basis liggen van deze joodse visie. Het laat zien dat de traditie nog steeds actuele inzichten en antwoorden heeft te bieden voor iedereen die worstelt met vragen rond euthanasie, stervensbegeleiding, verlies en rouwverwerking.

*Nederland mag zich verheugen op een toenemende belangstelling voor de palliatieve terminale zorg. Met de enorme groei van het aantal hospices wordt tegemoet gekomen aan de behoefte goed te zorgen voor mensen in de laatste fase van hun leven. Ook voor de Joodse gemeenschap in Nederland zal er binnenkort een Joods hospice zijn. Zowel aandacht voor het spirituele als pijnbestrijding en andere symptoom-verlichting is wezenlijk voor de palliatieve zorg. Binnen de Joodse traditie vormen rituelen en gebruiken, naast religieuze voorschriften, al eeuwenlang het kader voor goede zorg rondom het sterven, zowel voor de stervende alsook voor de rouwenden.*

**Had ik als jood geboren willen zijn? Bij het lezen van dit boek over sterven en rouw, verdriet en troost in de joodse traditie heb ik me dat opnieuw afgevraagd. Wat een erfgoed - daar zou ik deel aan willen krijgen. Huub Oosterhuis**

*Rouw, het scheurende verdriet, die diepe, onzegbare smart, is het zusje van Liefde. In onze geseclariseerde samenleving, waarin van echt samen leven geen sprake meer lijkt te zijn, is rouwen een eenmansactie geworden, waardoor je bent opgesloten in je eigen verdriet, terwijl ooit mensen elkaar overeind hielden en het proces contouren gaven met eeuwenoude riten en gebruiken. In de joodse traditie zijn veel van die vormen nog merkbaar en werkbaar.*

*Een gedegen studie over rouw en sterven in het jodendom. Vlot geschreven en toegankelijk, met aandacht voor de concepten die achter de wetten (halacha) schuil gaan. Naast de theologische en praktische aspecten heeft de auteur ook aandacht voor de therapeutische kant van het onderwerp. Een goede aanvulling op de weinige al bestaande Nederlandstalige werken op dit gebied. Leo Mock, historicus en docent rabbijnica*

*Een boek zonder ook maar één dode letter Gerard van der Geest, journalist*

**Drs. Sasja Martel** (1954) studeerde judaica in Amsterdam en Jeruzalem. Zij studeerde af op de betekenis van de gemeenschap in het rouwproces van de enkeling (1983). Zij schreef diverse artikelen over sterven en rouw in de joodse traditie. Sinds 1976 doceert zij Jodendom in binnen- en buitenland. Zij is de initiatiefneemster van het Joods Hospice Immanuel te Amsterdam.

*Het is Sasja Martel, initiatiefneemster van het joodse hospice Immanuel, gelukt om op een overzichtelijke wijze de Joodse visie op sterven en rouw toegan-kelijk te maken. De vele voorbeelden uit de Joodse geschriften met de heldere uitleg maken dit boek een must voor allen die, hetzij als vrijwilliger hetzij als professionele hulpverlener, betrokken zijn bij de zorg rondom het levenseinde. Ook andere belangstellenden zullen hierin een schat aan informatie aantreffen, wat het boek meteen voor een breder publiek interessant en aantrekkelijk maakt.*

**Uit het voorwoord door Ruben S. van Coevorden, huisarts en consulent palliatieve zorg.**

*Sasja Martel heeft in dit boek een diepgaande studie neergelegd waar niet alleen dochters en zonen van het Oude Volk zich in kunnen herkennen. Theologen, pastores, artsen, verpleeg-kundigen, mensen van welke koekplank dan ook, kunnen eruit leren dat verdriet een neembare muur is tussen twee tuinen. Dat er aan de andere kant geen dorre steppe is, maar dat er rozen van hoop en troost bloeien. Zo wordt eenzaamheid weer tweezamenheid. Zo wordt de rouw van vandaag weer de liefde van toen en altijd. Jos Brink, pastor*

## STERK ALS DE DOOD

*Sterven en rouw in joods perspectief*

ISBN 90.5972.0407 ingenaaid 400 pagina's

€39,50 in de boekhandel

U kunt dit boek ook bestellen door  
€34,50 over te maken op rekeningnummer  
56.47.82.173 t.n. S. Martel te Amstelveen  
o.v.v. uw naam en adres.

# De ene besnijdenis is de andere niet

door Peter van 't Riet

In de afgelopen maanden hebben we in de media kunnen volgen hoe opeens de eeuwenoude joodse besnijdenis in opspraak is gekomen. De oorzaak daarvan lag niet in malafide praktijken van joodse besnijders, maar in de onwetendheid van sommige politici en opiniemakers. Aanleiding was de ook in Nederland doorgedrongen praktijk van de vrouwenbesnijdenis die met de wereldwijde migratie van de afgelopen decennia is overgewaaid uit primitieve culturen op andere continenten. Kennelijk wakker geschud op de golven van het Fortuijnisme zijn nu sommige voormalige omarmers van de multiculturele samenleving er achter gekomen dat ze te lang alle religieuze en culturele praktijken uit andere werelddelen verwelkomd hebben als een kleurrijke aanvulling op de Nederlandse culturele en religieuze grauwhed. Vrouwenbesnijdenis moet daarom - terecht - als barbaars uit het multiculturele beeld verwijderd worden. Het scheept vrouwen immers met levenslange trauma's op. Bovendien is het een aantasting van de integriteit van het menselijk lichaam, één van de grondrechten van de moderne mens. En nu we het toch over grondrechten hebben: omdat ook de gelijkheid van man en vrouw bij ons hoog in het vaandel staat, is de conclusie snel getrokken: vrouwenbesnijdenis = besnijdenis = mannenbesnijdenis, weg ermee!

Zo ongeveer moet het er in de hoofden van betrokken politici en opiniemakers aan zijn toegegaan. Dat het simpele woord besnijdenis, dat tot nu toe in onze cultuur een respectabele klank had (ook Jezus was immers besneden!), daardoor de connotatie van verminking en trauma's heeft gekregen, is zeer betreurenswaardig. Dat sommigen uit onwetendheid daarom ook de eeuwenoude en zorgvuldig uitgevoerde praktijk van de joodse besnijdenis ter discussie zijn gaan stellen, is ronduit aanmatigend, om niet te zeggen discriminerend ten opzichte van een bevolkingsgroep die elke andere, medisch niet noodzakelijke beschadiging van het menselijk lichaam verwerpt.

In vele culturen is het gebruikelijk het behoren tot een groep, de onderworpenheid aan een sociaal, politiek of militair systeem, het aanhangen van een godsdienst of simpelweg het gevoel tot een subcultuur te behoren met een teken aan het lichaam herkenbaar te maken. Dat was in de Oudheid al zo, dat is vandaag de dag nog zo gezien de populariteit van tatoeages, piercings en andere vormen van verminking. Bij de volken rondom het oude Israël waren dergelijk praktijken ook al het geval, zoals valt op te maken uit het verbod daarop in Leviticus 19:28 en 21:5.

De enige uitzondering die de Tora kent op dit verminkingsverbod is de besnijdenis bij pasgeboren jongetjes. In tegenstelling tot wat velen denken is de besnijdenis echter geen inwijdingsritus, waarmee men lid wordt van het joodse volk. Al vanaf zijn eerste geboortedag en ook later zonder besnijdenis is een jood een jood, en bij de overgang tot het jodendom is niet de besnijdenis (die immers alleen voor mannen geldt), maar het rituele bad (voor beide sexen) de doorslaggevende ritus.

De besnijdenis is slechts één van de tekens van het verbond tussen God en het joodse volk, een teken alleen voor wie het draagt (voor de anderen behoort het immers onzichtbaar te blijven!).

De besnijdenis wordt in het jodendom door een speciaal opgeleide besnijder (*moheel*) uitgevoerd bij jongetjes op de achtste dag na hun geboorte, als zij de terugval in hun gewicht te boven zijn gekomen. Voor het kind is het waarschijnlijk (niemand kan het navertellen!) niet veel ingrijpender dan zoiets als een flinke injectie. De handeling wordt zo zorgvuldig uitgevoerd dat er geen blijvend letsel achterblijft.

Ook aan het besneden zijn zijn geen nadelige gevolgen voor de man verbonden. Voor de vrouw zijn er zelfs voordelen: joodse vrouwen hebben statistisch gezien minder last van baarmoederhalskanker dan andere vrouwen. Als een besnijdenis om medische redenen niet op de achtste dag na de geboorte kan worden uitgevoerd (bijvoorbeeld omdat het kind ziek is) en het kind of de volwassene later besneden moet worden, gebeurt dit als een medische ingreep die in een kliniek of ziekenhuis wordt verricht door een arts. Dit is ook het geval bij niet-joodse mannen die tot het jodendom overgaan.

Een joodse besnijdenis is dus een religieuze handeling met zeer oude papieren, die altijd onder het grondrecht van de godsdienstvrijheid viel en tot voor kort door niemand als in strijd met welk ander grondrecht dan ook werd gezien. Vanwaar die commotie over grondrechten in ons land?

Zijn de politici en opiniemakers die het jodendom zijn besnijdenis willen ontnemen zo langzamerhand niet de weg kwijt in het woud van onze grondrechten?



## Persbericht van de Nederlandse Kring voor Joodse Genealogie: 19 augustus 2004

De Nederlandse Kring voor Joodse Genealogie houdt zich bezig met onderzoek naar joodse voorouders en kent zowel joodse als niet-joodse leden. De vereniging is de laatste jaren aanzienlijk gegroeid. De NKvJG organiseert elk jaar een aantal bijeenkomsten, waarbij naast de lezingen gelegenheid is voor het uitwisselen van ervaringen en gegevens. Bij de NKvJG is een groot aantal publicaties verkrijgbaar met belangrijke joodse genealogische gegevens. Deze kunnen, tegen extra betaling, ook door niet-leden besteld worden. Veel van deze publicaties liggen ter inzage bij het Joods Historisch Museum en bij de Bibliotheca Rosenthaliana van de Universiteit van Amsterdam.

De vereniging wordt soms wel MISJPOGE genoemd, naar de naam van het verenigingsblad, dat ook bij kenners van buitenaf als erg goed staat aangeschreven.

Joodse genealogie wijkt in bepaalde opzichten af van "gewoon" stamboomonderzoek. Dat geldt vooral voor families, die al in de 18e eeuw in Nederland gevestigd waren. Vanaf 1811 loopt het onderzoek praktisch gelijk met het "gewone" stamboomonderzoek, want vanaf die tijd bestaat hier de Burgerlijke Stand en zijn de geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten in de gemeentelijke en rijksarchieven te vinden. Het bevolkingsregister geeft daarbij informatie over huisvesting, gezinssamenstelling en de beroepen. Vóór 1811 echter waren het de kerkgemeenschappen, die het trouwen en overlijden registreerden. De besnijdenisregisters waren veelal in particulier bezit. De NKvJG kent diverse uitgaven waarin deze voor velen moeilijk toegankelijke gegevens door leden zijn verzameld en gepubliceerd. Op de bijeenkomsten zijn deze publicaties vrijelijk in te zien en kan worden aangeschaft wat van belang wordt geacht. Joodse families hebben in de loop van de tijd vaak hun

geluk in andere landen moeten beproeven.

In de 19<sup>e</sup> eeuw ging het contact met de familie in Nederland veelal verloren. De NKvJG heeft ook leden buiten Nederland, zoals in de Verenigde Staten, Canada en Zuid-Afrika, die na onderzoek op deze wijze hun familiale banden met de Nederlandse tak weer konden aanknopen. En omgekeerd helpen zij ons hier met hun gegevens. Zo ontstaan persoonlijke contacten en ontmoetingen, die anders niet hadden kunnen plaatsvinden. In Israel is een zustervereniging actief, de Israelische Kring voor Nederlandse Genealogie.

De NKvJG geeft periodiek een FAMILIE-REGISTER uit. Hierin staan naast diverse nuttige adressen de familienamen, die door de leden van beide verenigingen worden onderzocht.

Hoewel niet strikt noodzakelijk is het bedrijven van genealogie een stuk overzichtelijker, indien gebruik wordt gemaakt van een computer. In MISJPOGE worden verschillende genealogieprogramma's onderling vergeleken en op bijeenkomsten worden ook hierover regelmatig ervaringen uitgewisseld.

Voor meer informatie kunt u de website van de NKvJG bekijken (<http://www.nljewgen.org>), maar u kunt ook gewoon contact opnemen met het Secretariaat (tel. 023-5736753, e-mail [secretary@nljewgen.org](mailto:secretary@nljewgen.org)).

## Nieuwe aflevering Folianti-reeks

In de Folianti-reeks is weer een nieuwe brochure verschenen van de hand van Peter van 't Riet, voorzitter van onze stichting. Het 23<sup>e</sup> deeltje *'Leren tot in de komende wereld'* heeft als ondertitel *'Over levenslang leren in de joodse traditie'*

Leren is een van de belangrijkste activiteiten in het jodendom en hangt direct samen met het mensbeeld van de Tora. God heeft de mens weliswaar geschapen naar zijn beeld, maar niet als een voltooid wezen dat zijn rol op aarde kant en klaar kan spelen. Geschapen zijn naar het beeld van de Schepper betekent dat de mens medeschepper is, partner van God in het scheppingsproces.

Het is zijn opdracht zichzelf, de samenleving en de wereld tot voltooiing te brengen. In dat voltooiingsproces spelen twee zaken een belangrijke rol.

Ten eerste de Tora waarin God zijn aanwijzingen heeft gegeven voor een ideale samenleving van mensen.

Ten tweede het leervermogen van mensen om met die goddelijke aanwijzingen de weg naar de komende wereld te vinden. Dit leerproces is niet een zaak van geleerden alleen. Iedereen kan er aan deelnemen. Ook ligt de nadruk niet alleen op leren. Doen is minstens zo belangrijk. Het gaat om ervaringsleren: Tora-leren, Tora-doen en de gevolgen van het doen weer betrekken in het leren van Tora. Dat is de cyclus die een mens moet doorlopen om het beeld van God gestalte te kunnen geven in deze wereld.

In deze brochure behandelt de auteur in vogelvlucht diverse aspecten van leren in de joodse traditie, zoals de rol van de Tora, leren als volwasseneneducatie, de rol van de leerling, de rol van de leraar, de aard van het leerproces, het basisonderwijs, de leermethoden, de verhouding tussen leren en doen. Ook de relatie met het mensbeeld van de Tora en de voorstelling van God als hemelse Leermeester worden uiteengezet.

Leren in het jodendom is een zaak van de wieg tot het graf: levenslang leren. Vandaar de titel van deze brochure: leren tot in de komende wereld.

### Leren tot in de komende wereld

*Over levenslang leren in de joodse traditie*

Folianti, Zwolle, 2004

ISBN: 90-76783-15-2; 24 pagina's Prijs €2,-

Verkrijgbaar tijdens cursussen in de synagoge of via [www.folianti.com](http://www.folianti.com).



# BIBLIOTHECARIA

In het leslokaal van de Stichting Judaïca staat een kleine, goed verzorgde bibliotheek met boeken en andere materialen over het Jodendom en aanverwante onderwerpen. De collectie omvat o.a. meerdere titels die gebruikt kunnen worden als aanvullend materiaal voor de cursussen van de Stichting Judaïca.

*Regelmatig worden nieuwe titels toegevoegd, verkregen door schenkingen of via aankoop.  
Een selectie uit de nieuwe aanwinsten.*

## Fiction.

Herzberg, Abel J.	Brieven aan mijn grootvader.
Potok, Chaim.	Het cijfer zeven; verhalen.
Potok, Chaim.	Isabel en andere verhalen.
Potok, Chaim.	Mijn naam is Asjer Lev.
Potok, Chaim.	De troep-leraar; een eigentijds spookverhaal.
Sfar, Joann.	De kat van de rabbijn; dl 2. De Malka van de Leeuwen.
	Een humoristisch stripverhaal.
Singer, Isaac B.	Meer verhalen van het hof van mijn vader.

## Non fiction

Bermant, Chaim.	Joods gezinsleven; traditie en levend heden.	213
Buber, Martin.	Twee wijzen van geloven	238.2
De mens heet mens; het boek Prediker; bew. door P.Drijvers en P.Hawinkels.		223
Dijk, Foekje.	Bijbelse vrouwen van Abigaïl tot Zilpa.	224
De Joodse kroniek van Abraham ibn-Daud; historisch werk uit de Middel Eeuwen		213
Keller, R.	The Jews in literature and art.	az-isra 943
Sara en Maria; vrouwen in synagoge en kerk.		232.4
Snoek, J.M.	De Nederl. Kerken en de Joden; 1940-1945	230.3
Soetendorp, J.	Symboliek der joodse religie.	213
Vierstraete-Erdtsieck, I.	De Jodenvervolgung in Zwolle; 1933-1946	az-isra 944.7
Visotzky, Burton L.	Genesis als ethiek; ethische vragen van vandaag.	223
Weinreb, F.	De Bijbel als schepping.	213.5
Zoals gezegd is over de Wijsheid: Spreuken en Kohelet.		223

Hartelijk dank aan allen die boeken aan de bibliotheek geschonken hebben.

*Dicky Koffeman-Wielenga.*

## JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING VOORJAAR 2005

*Kopij voor de Judaica-agenda s.v.p. sturen naar: Zandkreek 9, 8032 JL Zwolle of via e-mail: [judaica@hetnet.nl](mailto:judaica@hetnet.nl)  
De cursussen in deze lijst worden georganiseerd door de Stichting Judaica Zwolle.*

ma 10-01	Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 5e bijeenkomst. Tijd: 14.00-16.00 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens	wo 12-01	Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 7e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
„	Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 5e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens	za 15-01	Sjabbat Bo (Ex. 10:1-13:16)
di 11-01	Vrij Leerhuis 4 - Sjemot (Exodus) lezen met Rasji, 1e bijeenkomst. Tijd: 13.30-15.30 uur. Docent: dhr. D. Broeren	ma 17-01	Genootschap Nederland Israël, afdeling Hoozevee. Dhr. Jacov Nof over: "De situatie van de joodse jeugd in Israël". Goede Herderkerk, Middenweg 14, Hoozevee. Aanv: 19.45 uur.
„	Vrij Leerhuis 5 - Kohelet (Prediker), 5e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen	wo 19-01	Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 8e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
„	Werkgroep Kerk & Israël Twello en Teuge. Mevr. Ds. S. v/d Hout-Slagmolen over "Abraham". Plaats: gebouw Irene, naast de N.H. Dorpskerk, Dorpsstr., Twello. Aanv.: 20.00 uur.	za 22-01	Sjabbat Besjalach (Ex. 13:17-17:16)

- ma 24-01 Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 6e bijeenkomst. Tijd:14.00-16.00 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- „ Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 6e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 25-01 Toe Bisjvat / Nieuwjaar der Bomen
- „ Vrij Leerhuis 4 - Sjemot (Exodus) lezen met Rasji, 2e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: dhr. D. Broeren
- „ Vrij Leerhuis 2 - Kracht en tegenkracht, 1e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: Mw. dr. J. Siebert-Hommes
- „ Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Mw. Drs. J.L. Blok-van der Boogert te Diemen over: "Historie van Israël a/d hand van afbeeldingen op de Menora bij de Knesset (met dia's)". Plaats: Herv. Centrum, Julianastr. 8, Ommen. Aanvang: 19.30 uur.
- za 29-01 Sjabbat Jitro (Ex. 18:1-20:23)
- 
- di 01-02 Vrij Leerhuis 2 - Kracht en tegenkracht, 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: Mw. dr. J. Siebert-Hommes
- wo 02-02 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 9e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- do 03-02 Vrij Leerhuis 3 - Introductie in de joodse mystiek, 1e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.H. Laenen
- za 05-02 Sjabbat Misjpatiem (Ex. 21:1-24:18)
- 
- zo 06-02 Rondleiding door de synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.
- ma 07-02 Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 7e bijeenkomst. Tijd:14.00-16.00 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- „ Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 7e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 08-02 Vrij Leerhuis 4 - Sjemot (Exodus) lezen met Rasji, 3e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: dhr. D. Broeren
- „ Vrij Leerhuis 2 - Kracht en tegenkracht, 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: Mw. dr. J. Siebert-Hommes
- „ Werkgroep Kerk & Israël Twello en Teuge. Mevr. Ds. S. v/d Hout-Slagmolen over "Abraham". Plaats: gebouw Irene, naast de N.H. Dorpskerk, Dorpsstr., Twello. Aanv.: 20.00 uur.
- wo 09-02 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 10e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- do 10-02 Vrij Leerhuis 3 - Introductie in de joodse mystiek, 2e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.H. Laenen
- za 12-02 Sjabbat Troema (Ex. 25:1-27:19)
- 
- di 15-02 Vrij Leerhuis 2 - Kracht en tegenkracht, 4e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: Mw. dr. J. Siebert-Hommes
- do 17-02 Vrij Leerhuis 3 - Introductie in de joodse mystiek, 3e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.H. Laenen
- za 19-02 Sjabbat Tetsavee (Ex. 27:20-30:10)
- 
- ma 21-02 Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 8e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 22-02 Vrij Leerhuis 4 - Sjemot (Exodus) lezen met Rasji, 4e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: dhr. D. Broeren
- „ Vrij Leerhuis 2 - Kracht en tegenkracht, 5e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: Mw. dr. J. Siebert-Hommes
- „ Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Drs. L. Evers te Amstelveen over: "Pesach, het Joodse paasfeest". Plaats: Herv. Centrum, Julianastr. 8, Ommen. Aanvang: 19.30 uur.
- wo 23-02 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 11e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- „ Genootschap Nederland Israël, afdeling Kampen. Drs. E.R. Shlomi over: "Bedouinen - van Islamitische nomaden tot burgers van de Joodse staat". Plaats: Broederkerk, ingang Broederstraat 16, Kampen. Aanvang: 19.30 uur.
- do 24-02 Vrij Leerhuis 3 - Introductie in de joodse mystiek, 4e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.H. Laenen
- za 26-02 Sjabbat Kie Tisa (Ex. 30:11-34:25)
- 
- ma 28-02 Korte cursus 4 - Inleiding in de joodse gebedspraktijk, 1e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dr. S.P. van 't Riet
- di 01-03 Vrij Leerhuis 4 - Sjemot (Exodus) lezen met Rasji, reserve bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: dhr. D. Broeren
- „ Vrij Leerhuis 2 - Kracht en tegenkracht, reserve bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: Mw. dr. J. Siebert-Hommes
- wo 02-03 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 12e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- do 03-03 Vrij Leerhuis 3 - Introductie in de joodse mystiek, 5e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.H. Laenen
- za 05-03 Sjabbat Wajakheel (Ex. 35:1-38:20)
- 
- zo 06-03 Rondleiding door de synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.
- ma 07-03 Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 9e bijeenkomst. Tijd:14.00-16.00 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- „ Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 9e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens

- di 08-03 Vrij Leerhuis 4 - Sjemot (Exodus) lezen met Rasji, 5e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: dhr. D. Broeren
- „ Vrij Leerhuis 5 - Kohelet (Prediker), reserve bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- „ Werkgroep Kerk & Israël Twello en Teuge. Mevr. Ds. S. v/d Hout-Slagmolen over "Abraham". Plaats: gebouw Irene, naast de N.H. Dorpskerk, Dorpsstr., Twello. Aanv.: 20.00 uur.
- do 10-03 Vrij Leerhuis 3 - Introductie in de joodse mystiek, reserve bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.H. Laenen
- za 12-03 Sjabbat Pekoedee (Ex. 38:21-40:38)
- 
- ma 14-03 Korte cursus 4 - Inleiding in de joodse gebedspraktijk, 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dr. S.P. van 't Riet
- di 15-03 Korte cursus 1 - Joodse cultuur en kunst in Nederland, 1e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: prof.dr. R.G. Fuks-Mansveld
- wo 16-03 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 13e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- do 17-03 Genootschap Nederland Israël, afdeling Hoogeveen. Mevr. Drs. Hilde Pach over "Amos Oz". Plaats: Goede Herderkerk, Middenweg 14, Hoogeveen. Aanvang: 19.45 uur.
- za 19-03 Sjabbat Wajikra (Lev. 1:1 - 5:26)
- 
- ma 21-03 Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 10e bijeenkomst. Tijd:14.00-16.00 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- „ Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 10e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 22-03 Korte cursus 1 - Joodse cultuur en kunst in Nederland, 2e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: prof.dr. R.G. Fuks-Mansveld
- wo 23-03 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 14e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- do 24-03 Vastendag van Esther
- vr 25-03 Poeriem / Lotenfeest
- za 26-03 Sjabbat Tsav (Lev. 6:1-8:36)
- 
- di 29-03 Korte cursus 1 - Joodse cultuur en kunst in Nederland, 3e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: prof.dr. R.G. Fuks-Mansveld
- wo 30-03 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 15e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- za 02-04 Sjabbat Sjemini (Lev. 9:1-11:47)
- 
- ma 04-04 Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), reserve bijeenkomst. Tijd:14.00-16.00 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- „ Korte cursus 4 - Inleiding in de joodse gebedspraktijk, 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dr. S.P. van 't Riet
- di 05-04 Korte cursus 1 - Joodse cultuur en kunst in Nederland, reserve bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: prof.dr. R.G. Fuks-Mansveld
- „ Korte cursus 2 - Amalek, de personificatie van het kwaad, 1e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- „ Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Dhr. Ze'ev Bar te Amsterdam over: "Jeruzalem, hoog verheven en laag bij de grond (met dia's)". Plaats: Herv. Centrum, Julianastr. 8, Ommen. Aanvang: 19.30 uur.
- wo 06-04 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), reserve bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- za 09-04 Sjabbat Tazria (Lev. 12:1-13:59)
- 
- ma 11-04 Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), reserve bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- za 16-04 Sjabbat Metsora (Lev. 14:1-15:33)
- 
- ma 18-04 Korte cursus 4 - Inleiding in de joodse gebedspraktijk, reserve bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dr. S.P. van 't Riet
- di 19-04 Korte cursus 2 - Amalek, de personificatie van het kwaad, 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- wo 20-04 Genootschap Nederland Israël, afdeling Kampen. Dr. W.S. Duvekot over: "Gestolde pijn. Een rondgang langs de monumenten van de Shoa". Plaats: Broederkerk, ingang Broederstraat 16, Kampen. Aanvang: 19.30 uur.
- za 23-04 Sjabbat Acharee Mot (Lev. 16:1-18:30) - Kedosjiem (Lev. 19:1-20:27)
- 
- zo 24-04 Pesach / Paasfeest (eerste dag)
- ma 25-04 Pesach / Paasfeest (tweede dag)
- za 30-04 Pesach / Paasfeest (zevende dag)
- 
- zo 01-05 Pesach / Paasfeest (achtste dag)
- di 03-05 Korte cursus 2 - Amalek, de personificatie van het kwaad, 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- do 05-05 Jom Hasjoah / Herdenking Holocaust
- za 07-05 Sjabbat Kedosjiem (Lev. 19:1-20:27)
- 
- do 12-05 Jom Ha'atsmaoet / Onafhankelijkheidsdag Israël
- do 12-05 Genootschap Nederland Israël, afdeling Hoogeveen. Dhr. en Mevr. Cohen over "Het hedendaagse Zionisme". Plaats: Goede Herderkerk, Middenweg 14, Hoogeveen. Aanvang: 19.45 uur.
- za 14-05 Sjabbat Emor (Lev. 21:1-24:23)
- 
- di 17-05 Korte cursus 2 - Amalek, de personificatie van het kwaad, reserve bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- wo 18-05 Genootschap Nederland Israël, afdeling Zwolle. Jom Ha'atmoet viering - onafhankelijkheidsdag van de staat Israël - met de Joodse Gemeente van Zwolle. Programma wordt nog bekend gemaakt. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.

## COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar.

Abonnementen kosten €6,50 per jaar, over te maken op postgirorekening 259272 t.n.v. penningm. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn, onder vermelding van 'abonnement bulletin'.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, concerten en tentoonstellingen in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- D. Broeren (redactie Judaica Bulletin)
- W. Cornelissen (rondleider synagoge)
- J.H. Kelholt (penningmeester)
- Mw. D. Koffeman-Wielenga (bibliothecaresse)
- S.P. van 't Riet (voorzitter),
- J. Veldhuijzen (secretaris-cursuscoördinator)
- C. Verdonk (administrateur/redactie Judaica Bull.)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Deze folder kan worden aangevraagd bij onze cursuscoördinator (038-4651048), onze administratie (038-4539283) of via ons e-mail adres [judaica@hetnet.nl](mailto:judaica@hetnet.nl).

De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. D. Koffeman-Wielenga (tel. 0591-616543).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, over het onderwerp 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is in principe op de eerste zondag van de maand geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de precieze data de Judaica Agenda in dit bulletin). Dan wordt er vanaf 14.00 uur ook een rondleiding verzorgd.

De toegangsprijs is: €1,50 per persoon.

De Stichting Judaica Zwolle werkt bij gelegenheid samen met: Joodse Gemeente Zwolle, Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum, Bureau Kerk-en-Israël van de Samen-op-Weg Kerken te Utrecht, VU-Podium Vrije Universiteit Amsterdam.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op postgirorekening 259272 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn.

## ABONNEMENT JUDAICA BULLETIN

Het abonnement op het Judaica-Bulletin kost €6,50 per jaar, over te maken op postgirorekening 259272 t.n.v. penningmeester Stichting Judaica Zwolle, te Apeldoorn, onder vermelding van 'abonnement bulletin'. Het abonnement loopt van 1 juli tot en met 30 juni van het daaropvolgende jaar en het wordt zonder opzegging vóór 1 juni stilzwijgend verlengd.

**NB:** *Deelnemers aan één of meer cursussen ontvangen het Judaica Bulletin in het desbetreffende seizoen gratis.*

## STATUS VAN DE CURSUSSEN:

Tot op dit moment hebben zich in totaal 190 deelnemers voor de Vrije leerhuizen en Korte cursussen aangemeld. Vrij leerhuis 2 en de Korte cursus 1 zijn op dit moment al volgeboekt. Hiervoor is al een reservelijst aangelegd. **Bij Vrij leerhuis 3 en Korte cursus 2 en 4 zijn nog enkele plaatsen beschikbaar.**

Helaas moesten Vrij Leerhuis 1 en Korte Cursus 3 wegens een te gering aantal aanmeldingen worden afgelast.

## NIEUWE AFLEVERING FOLIANTI-REEKS:

In de Folianti-reeks is weer een nieuwe brochure verschenen van de hand van Peter van 't Riet: Nummer 23 **Leren tot in de komende wereld, Over levenslang leren in de joodse traditie**. Een korte beschrijving van de inhoud van de brochure is elders in dit bulletin is opgenomen.

De brochure is verkrijgbaar tijdens cursussen in de synagoge of via [www.folianti.com](http://www.folianti.com).

## VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt omstreeks 1 april 2005. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van maart 2005 te zijn ingeleverd op het redactieadres: Goudplevierstraat 210, 8043 JR Zwolle (zo mogelijk op diskette in Word, WP, of ander gangbaar formaat) of per e-mail zijn ontvangen op [judaica@hetnet.nl](mailto:judaica@hetnet.nl), o.v.v. 'kopij bulletin'.

## INTERNET SITE en E-MAILADRES:

Stichting Judaica Zwolle beschikt over een **internet site**: [www.judaica-zwolle.nl](http://www.judaica-zwolle.nl) met veel informatie over haar werkzaamheden, zoals het jaarlijkse synagogepad, de Samuel Hrsch-lezing, de tentoonstelling in de Zwolse synagoge, het Judaica-Bulletin, de bibliotheek en de publicaties van de stichting. Een duidelijk onderscheiden deel van de website geeft informatie over de cursussen. Hier wordt ook de laatste stand van het aantal aangemelde cursisten vermeld, of de cursus vol is of juist wegens gebrek aan belangstelling niet door gaat.

Via het **e-mailadres** van de stichting: [judaica@hetnet.nl](mailto:judaica@hetnet.nl) kan men o.a. kopij voor het Judaica-Bulletin opsturen, het actuele cursusprogramma aanvragen, zich als abonnee opgeven, boeken / uitgaven van de stichting bestellen, vragen stellen opmerkingen doorgeven, etc.